

Оскільки об'єктивне юридичне право — не по-одинокі система нормативного регулювання у суспільстві, усвідомити повною мірою його особливості й можливості можна лише з урахуванням інших видів соціальних норм. Положення даної теми, присвячені цьому питанню, сприяють такому усвідомленню; їх засвоєння, зокрема, допоможе відмежувати правові (юридичні) норми від моральних або інших соціальних приписів. А це не тільки полегшує загальну орієнтацію у суспільному житті, а й сприяє правильному та ефективному здійсненню юридичних норм.

1. Загальне поняття й ознаки об'єктивного права

Об'єктивне юридичне право — це система загальнообов'язкових правил фізичної поведінки — соціальних норм, встановлених або санкціонованих державою, які виражають волю домінуючої частини соціально неоднорідного суспільства, спрямовані на врегулювання суспільних відносин відповідно до цієї волі, а також на задоволення загальносоціальних потреб і забезпечуються державою.

В якому відношенні таке явище є об'єктивним, було вже коротко з'ясовано (тема 9). В якому розумінні воно є явищем юридичним — про це теж йшлося раніше. Та, крім цього, слід пояснити ще одну суттєву обставину: чому для позначення поняття, яке відображає феномен, що розглядається, — державні формально-обов'язкові норми — протягом всієї історії державно-організованого суспільства використовується саме термін

«право», а не інший.

Ймовірно, це пояснюється тим, що будь-яка держава зацікавлена у тому, щоб представити, проголосити, задекларувати встановлені нею приписи поведінки як дещо правильне, праведне, правдиве, справедливе. У такий спосіб сама етимологія за-значеного терміну начебто «підключається» державою для ідеологічної забезпеченості, обґрунтованості, підтримки її політики, її законів. Проте *лише реальна соціальна політика може засвідчити*, чи є дійсно такими ці норми, тобто чи сприяють вони насамперед здійсненню й захисту основних прав людини, прав нації (народу), прав людства, чи допомагають вони прогресу всього суспільства.

Соціальна норма — це зумовлене об'єктивними закономірностями правило фізичної поведінки (діяльності), яке має загальний характер, виражає волю певної частини або всього суспільства і забезпечується різноманітними засобами соціального впливу.

Загальний характер такого правила полягає в тому, що воно розраховане не на один випадок, а на групу, вид, коло суспільних відносин.

Соціальні норми класифікуються таким чином

1) *за їх генезисом, тобто за джерелом і способом утворення* — моральні, юридичні (правові), корпоративні (норми громадських об'єднань);

2) *за сферою суспільних відносин, що ними регулюються*, — економічні, політичні, сімейні та ін.

Для кращого усвідомлення сутності й специфіки юридичних норм (система яких утворює об'єктивне юридичне право) їх слід співставити з: а) тими нормами, які існували у соціально не розшарованому, соціально однорідному суспільстві, і б) нормами, що існують у соціально неоднорідному суспільстві одночасно, «паралельно» з об'єктивним юридичним правом.

Своєрідним соціальним явищем є система прав діяльності, які встановлені або санкціоновані декількома державними чи міждержавними (між-народними) організаціями, виражають їх узгоджену волю і спрямовані на регулювання їхніх взаємин. Для позначення поняття, яке відображає таке явище, теж використовується термін «пра-во» — міжнародне публічне право.

Крім соціальних, існують також інші види норм фізичної поведінки, скажімо, правила *технічні, фі-*

Ознаки, що відрізняють норми права від норм поведінки у первісному, соціально однорідному суспільстві:

Норми поведінки у первісному суспільстві

1. Виражають волю всіх членів суспільства;

2. Виникають у свідомості членів суспільства;

3. Не відрізняють прав від обов'язків;

4. Забезпечуються громадською думкою (схваленням, осудом), звичкою, внутрішнім переконанням;

Норми права

1. Виражають волю домінуючої частини суспільства;

2. Встановлюються чи санкціонуються;

3. Розмежовують права і обов'язки;

4. Забезпечуються, крім інших засобів, також державним примусом.

Ознаки, які відрізняють норми від інших соціальних норм у соціально неоднорідному суспільстві:

Норми права

1. Виникають, коли формується держава;

2. Встановлюються або санкціонуються державою;

3. виражаються волю домінуючої частини суспільства;

4. утворюють внутрішню погоджену цілісність, єдність, тобто систему;

5. існують лише як одна (єдина) система норм у суспільстві.

Інші соціальні норми

1. Існують у будь-якому суспільстві;

2. Встановлюються або санкціонуються іншими суб'єктами суспільства;

3. виражають волю різних частин суспільства;

4. Можуть не бути внутрішньо погодженими, не мати властивостей системи;

5. Існують у вигляді кількох відносно самостійних систем нормативного регулювання.

зіологічні (біологічні), *медичні*, *екологічні*, *агрономічні*. Зачіпаючи у багатьох випадках інтереси людей, їхніх груп, об'єднань, тобто набуваючи певного соціального значення, вони нерідко «озброюються» відповідними засобами соціального контролю й забезпечення, а отже, функціонують як соціальні норми.

Від різноманітних правил фізичної поведінки (вчинків) слід відрізнити правила інтелектуальної (розумової, теоретичної, духовної) діяльності, наприклад, правила логіки, математики, аутопсихо-тренінгу (медитації) тощо.

Нарешті, слід враховувати і те, що на поведінку людини, діяльність інших суб'єктів суспільного життя впливають не тільки (а зрештою, і не тільки) різноманітні соціальні норми, але й ненормативні регулятори, зокрема певні соціально-психологічні явища (громадська думка, «атмосфера» та ін.), індивідуально-психологічні явища (почуття, підсвідомість,

Норми права

1. Формують правила поведінки, у вигляді прав і обов'язків;

2. Як правило, формально визначені за змістом;

3. Мають цілком визначені форми зовнішнього виразу;

4. Мають точно визначені межі дії, чинності;

5. Забезпечуються, крім інших засобів, ще й державним примусом.

Інші соціальні норми

1. Виражені не тільки через права й обов'язки, а й через загальні принципи, цілі, гасла;

2. У багатьох випадках позбавлені формальної визначеності;

3. Можуть виражатися у будь-яких, не завжди фіксованих формах;

4. Не завжди мають точно визначені межі дії;

5. Забезпечуються тільки звичкою, внутрішнім переконанням, моральним, громадським впливом

інтуїція, сумління, переконання, вірування та ін.), явища природи (біоенергетичні фактори, фізіологічні потреби, інстинкти, вроджені рефлексивні та ін.).

2. Об'єктивне юридичне право та правосвідомість

Як зазначалось, формально-обов'язкові норми держави, система яких утворює об'єктивне юридичне право, є результатом цілеспрямованої, свідомої діяльності

держави, певних її органів. Отже, безпосереднім, найближчим джерелом правил поведінки, що встановлює держава, є свідомість осіб, які входять до складу її відповідних органів, тобто погляди, уявлення цих людей щодо цілей, змісту і форми таких правил. Тому така свідомість якраз і вважається юридичною, «правовою» свідомістю.

Вона, безперечно, властива не тільки «авторам» юридичних норм, а й усім людям, які так чи інакше стикаються або можуть «контактувати» з об'єктивним юридичним правом.

Правосвідомість - це система понять, поглядів, уявлень і почуттів з приводу чинного або бажаного юридичного права, а також діяльності, пов'язаної з цим правом.

Склад правосвідомості

У складі правосвідомості виділяють такі **елементи**,

1) *за змістом правових поглядів* — інформаційний або когнітивний, — знання права (обізнаність із законодавством, поінформованість щодо змісту юридичних норм); оцінний або аксіологічний (ставлення до законодавства, до його складових частин — позитивне, негативне, байдуже); регулятивний — психологічна установка щодо поведінки, врегульованої правом (схильність, готовність виконувати або, навпаки, порушувати приписи юридичних норм);

2) *за формою (способом) відображення правової дійсності* — поняття про правові явища (наприклад, поняття форми права); правові погляди (наприклад, на роль законів у системі законодавства або причини правопорушень), правові уявлення (скажімо, уявлення про «образ» судді чи іншого представника юридичної професії); правові почуття (наприклад, почуття справедливості закону або судового рішення, почуття особистої відповідальності

за дотримання закону, за виконання вимог договору);

3) *за рівнем відображення правової дійсності* — правова психологія (це правосвідомість, яка постає з буденної практики, в процесі зіткнення з конкретними юридичними ситуаціями, а тому формується здебільшого стихійно, спорадично, несистематизовано; вона не осмислена теоретично, не впорядкована логічно; у ній переважають не поняттєві форми відображення правової дійсності) і правова ідеологія (концептуалізована, логічно систематизована, теоретично осмислена правосвідомість, в якій переважають «інтелектуалізовані» форми відображення правової дійсності; вона формується насамперед шляхом юридичної освіти, юридичних наукових досліджень). Ці обидві частини, «поверхи» правосвідомості можуть включати як інтелектуальні, так і емоційні елементи (хоча й у різних «пропорціях»), а також як правильні, істинні, так і помилкові знання про правову дійсність (хоча у теж неоднакових дозах);

4) *за територіальною поширеністю* — загальнона правосвідомість; локальна (місцева, регіональна) правосвідомість;

5) *за суб'єктами (носіями) правосвідомості* — індивідуальна і колективна: а) загальносоціальна (загальнонародна), б) національна, в) класова, г) групова;

6) *за характером діяльності носив правосвідомості* — професійно-юридична (практично-юридична, наприклад, правосвідомість суддів, юрисконсультів організацій; науково-юридична, наприклад, правосвідомість науковців дослідно-юридичних установ, викладачів юридичних вузів); професійно-не-юридична (наприклад, правосвідомість керівників підприємств, лікарів, бухгалтерів); непрофесійна (наприклад, правосвідомість учнівської молоді).

Взаємодія правосвідомості та правового регулювання

Вплив правосвідомості на право полягає в тому, що вона:

- виступає найближчим ідейним джерелом об'єктивного юридичного права;

- прогнозує і визначає зміни, вдосконалення, розвиток об'єктивного юридичного права, безпосередньо зумовлює правотворчість;

- є засобом, «каналом» тлумачення норм права;

- є духовною (ідеологічною) гарантією забезпечення здійснення права, додержання законності (проте здатна відігравати і протилежну роль);

- може використовуватися як інструмент подолання прогалин у законодавстві при його застосуванні;

- є чинником вибору доцільного, оптимального варіанта поведінки в межах норми (зокрема, при визначенні юридичної відповідальності за правопорушення);

- виступає чинником виховання поваги до права. Вплив об'єктивного юридичного права, правового регулювання на правосвідомість виражений у тому, що вони виступають найважливішими джерелами її формування, перетворення і розвитку (щоправда, зміст, напрямок його впливу може бути неоднозначним: він залежить від якості законодавства, його відповідності реальним потребам та інтересам певних соціальних верств; від рівня роботи державного апарату; кваліфікованості і правової культури юристів; стану законності в країні та ін.).

